
**FORMATION OF STUDENTS 'ECOLOGICAL COMPETENCE IN PROTECTION OF
NATURE AND THE ENVIRONMENT**

Bekmatova Umida Toshkulovna

Senior lecturer at the Syrdarya Regional Center

Tursunova Jamila Alikulovna

Chief Specialist of the Department of Monitoring and Quality Assessment of the retraining and advanced training process

ANNOTATION

In given article speech goes about criteria of ecological education of youth, formation of ecological consciousness and ecological culture.

Keywords: *Ecological cognition, ecological education, ecological training, ecological culture, ecological action, nature components*

INTRODUCTION

Инсон табиат маҳсули бўлиш билан бирга, атроф муҳит ҳолатин ўзгартиришга кодир бўлган геобиологик куч ҳамдир. Инсониятнинг табиат, атроф-муҳит билан мулоқоти муҳим ижтимоий аҳамият касб этади. Бу мулоқот икки хил йўналишда: жисмоний (куч) ва маънавий (сўз) орқали бўлади. Инсон табиат билан мулоқат қилганда жисмоний ҳаракатидан фойдаланилади. Бу ҳаракат ўзига ва атроф- муҳитга нисбатан ижобий ёки салбий бўлиши мумкин. Биосферада яшовчи жонли мавжудот ҳисобланмиш инсоният бир-бири билан сўз орқали мулоқот қилади. Инсонларнинг бир-бирларига айтаётган сўзлари ижобий ёки салбий натижа беради. Бу натижа инсониятнинг ўзига ҳам, атроф муҳитга ҳам таъсир этади.

Инсон атроф-муҳит, табиат компонентлари (сув, ҳаво, тупроқ, қуёш) билан ақлий ва жисмоний қуввати ёрдамида мулоқот қилади. Бу мулоқот ижобий ва салбий бўлади. Агар мулоқот ижобий бўлса атроф-муҳит гуллаб яшнади. Салбий бўлса атроф муҳит вайрон бўлади. Бундай жараёнлар тарихда бир неча бор содир бўлган. Атроф- муҳит талофат кўриб, инсоният азият чеккан. Ҳозир ҳам шундай ҳолатлар кузатилмоқда. Айниқса, инсониятнинг атроф-муҳит, табиат билан мулоқот маданияти ҳамда Авесто, Қуръони Карим, Ҳадиси шарифларда, донишманд, аллома ва шоирларнинг асарларида, халқ педагогикасида батафсил фикрлар келтирилган.

Табиат билан инсон орасидаги муносабатларни англаб етган аллома, донишманд, олим, дин арбоблари инсониятнинг ўзи ва олам ҳақидаги тасаввурларини ошириб, тўғри йўлга бошлаганлар. Тажрибалар шуни кўрсатдики, аждодларимизнинг табиат, атроф-муҳит ҳақидаги ҳикматли, доно, мазмунли ғояларини ўрганиш инсонни юксак экологик маънавиятга йўллайди. Табиат ва инсон орасидаги муносабатларни англаувчи аллома, донишмандларнинг дуру-гавҳарларини жамлаш, уларни саралаш. Тизимлаштириш ва ундан таълим-тарбия жараёнида фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга бўлса-да, бироқ ушбу муаммо ҳозиргача илмий-педагогик жиҳатдан ҳал этилмаган. Бу ҳол таълим-тарбия сифатига салбий таъсир этади.

MAIN PART

Экологик таълим ўқувчига аниқ мақсадга мувофиқ, изчил, тизимли ва узлуксиз равишда назарий экологик билимларни беришга йўналтирилган таълимий жараёнидир. Назарий экологик билимлар (экологик онг) ҳамда атроф-муҳит ва табиат муҳофазаси йўлида олиб борилаётган фаолият бирлиги

экологик маданиятни шакллантиришга хизмат қилади. Экологик онг табиат ва атроф-муҳитнинг мавжуд ҳолати, уларни муҳофаза этиш борасидаги тушунчаларнинг онгдаги ифодаси бўлиб, у мураккаб ижтимоий-психологик ҳодиса сифатида намоён бўлади. Экологик фаолият эса экологик билимларга таянилган ҳолда табиат ва атроф-муҳит муҳофазасини таъминлаш борасида амалга оширилаётган хатти-ҳаракатлар мажмуи демакдир.

Ўзбекистон Республикасида табиат ва атроф-муҳит муҳофазасини ташкил этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу йўлда амалга оширилувчи ижтимоий-экологик ҳаракат мазмуни «Ўзбекистон Республикасининг Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш Миллий ҳаракат режаси»да ўз ифодасини топган.

Табиат ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, шунингдек, экологик муаммоларнинг ижтимоий ҳавфи хусусида тўхталиб, Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти И.А.Каримов қуйидаги фикрни қайд этади: «Экологик ҳавфсизлик муаммоси аллақачон миллий ва минтақавий доирадан чиқиб, бутун инсониятнинг умумий муаммосига айланган. Экология ҳозирги замоннинг кенг миқёсидаги кескин ижтимоий муаммоларидан биридир. Уни ҳал этиш барча халқларнинг манфаатларига мос бўлиб, цивилизациянинг ҳозирги куни ва келажаги кўп жиҳатдан ана шу муаммонинг ҳал қилинишига боғлиқдир».

Ўқувчиларда табиатга нисбатан тўғри муносабатни қарор топтириш, меҳр-муҳаббатни уйғотиш, атроф-муҳит мусавфолигига эришиш экологик муаммоларни ҳал этиш йўлида муҳим босқич саналади.

Болалар атроф-оламни қизиқиб, мунтазам ўрганиб боришларини ҳисобга олган ҳолда, мактабгача ёшдаги тарбияланувчиларда ўзи яшаётган жойи ва табиати, ҳайвонот ва ўсимликлар олами, табиий бойликлари ҳақида тўлиқ тасаввур шакллантириш зарур. Инсон ҳамшиша табиат билан уйғунликда яшайди, табиат билан нафас олиб, табиат қўйнида ҳаёт кечиради. Атрофимизни ўраб турган оламда табиатнинг бир қарашда жуда оддий ва шу билан бирга жуда мураккаб сир-синоатлари, мўъжизалари, жумбоқлари ҳам ҳали жуда кўп.

Мактабгача таълим муассасаларида болаларни теварак-атроф билан, табиат билан таништириш машғулоти табиатни чуқур англаш, она табиатга ва она юртига меҳр-муҳаббат уйғотиш, табиий бойликлардан фойдаланиш ва уларни асраш юзасидан содда билимларни шакллантиришга қаратилган. Экологик тарбияни олиб бориш чоғида – ўқувчиларга экологик билимлар бериш асосида шахс, жамият ва табиат бирлиги ҳамда алоқадорлигини ўқувчиларга тушунтириш, уларда экотизимнинг инсон, инсоният, жамият тараққиётидаги муҳим ўрни ва моҳияти борасидаги тушунчаларни қарор топтириш, табиатга нисбатан эҳтиёткорона ва масъулият билан муносабатда бўлиш, табиатни асраш тўғрисида ғамхўрлик қилиш каби туйғуларни қарор топтириш, шунингдек, экологик маданиятни шакллантириш лозим.

Экологик тарбиянинг бош мақсади ўсиб келаётган ёш авлод, фуқароларда табиатга ва табиий муҳитга нисбатан истеъмолчилик муносабатини бартараф қилиб, у билан уйғунликда яшаш ҳамда унга масъулиятли муносабагаи шакллантиришдан иборатдир. Табиатдаги жамики нарсалар - бутун борлиқ, теварак-атроф, ҳаво, сув, адиру дадалар, тоғу тош, ўрмонларнинг тозалига, уларнинг ифлосланишининг олдини олиш ва муҳофаза қилиш, ўсимликлар ва ҳайвонот дунёсини асраш, парвариш қилиш ва кўпайтириш экологик таълим-тарбия мазмунини ташкил қилади.

Мактабгача ёшдаги болаларда экологик маданиятини шакллантириш жараёнида тарбиячи қуйидаги вазифаларга эътибор бериши лозим:

1. Жонли ва жонсиз табиат, теварак-атрофдаги кишилармеҳнати ҳақидаги тасаввур ва тушунчаларни шакллантириш ҳамда ривожлантириш.

2. Табиат ва кишилар меҳнатидаги мавсумий ўзгаришларни кузатиш.
3. Болалар дунёқарашини шакллантириш мақсадида жонли ва жонсиз табиатдаги воқеликни болалар билан доимий кузатиб бориш.
4. Табиат ходисалари ўртасидаги ўзаро алоқани очиб бериш табиатнинг одамлар меҳнатида бўлган таъсирини кўрсатиш.
5. Табиатни асрашнинг аҳамияти ҳақидаги билимларни кенгайтириб бориш.
6. Санитария-гигиена ҳақидаги дастлабки билимларни шакллантириш.

Табиат, теварак-атроф билан таништириш машғулотида болаларга мантиқий фикрлашни ўргатишга, ёши меъёрлари доирасида нутқ, меҳнат кўникмалари ва малакаларини шакллантиришга, интизом, ўзаро ёрдам, меҳнатга мухаббат уйғотиш, бошлаб қўйган ишини охирига етказиш каби хислатларни тарбиялашга алоҳида эътибор бериш зарур.

Экологик таълим-тарбия бериш жараёнида бадиий адабиёт, қуриш-ясаш, тасвирий санъат машғулотларининг ўзаро алоқаси муҳим аҳамиятга эга. Экологик таълим-тарбия жараёнида кузатиш, экскурсия, гуруҳ майдончалари ва табиат бурчакларида катталар меҳнатида ёрдам бериш, тажрибалар ўтказиш ишлари етакчи ўринга эга. Экскурсиялар давомида табиат ходисаларига, табиат жисмларига катта эътибор берилди. Таълим тизимида ислохотлар ўтказиш зарурияти, таълимнинг янги моделининг амалиётга татбиқ этилиши мактабгача таълим тизимига ҳам янги педагогик технологиялар, интерфаол усуллар киритилишини талаб этмоқда.

Инновацион таълим беришнинг асосий мезонлари машғулотлар давомида норасмий муносабатлар, мавзуни эркин ифодалаш, индивидуал ва жамоа бўлиб фикрлашни назарда тутди. Интерфаол усуллар педагогик таъсир этиш усуллари бўлиб, таълим мазмунининг таркибий қисми хисобланади. Бу усулларнинг ўзига хослига шундаки, улар фақат тарбиячи ва тарбияланувчиларнинг биргаликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади. Тарбиячи таълим жараёни ташкилотчиси, раҳбари ва назоратчиси ҳамдир. Тарбияланувчи машғулот давомида ўзини эркин ҳис қилиши ва жараён эмоционал жиҳатдан уни қониқтириши, яъни унга ёқин лозим, шунда у ўз фикрларини эркин баён эта олади. Тарбиячи янги билим берганидан кейин, бола мавзуни қандай ўзлашгарганини, унинг фикрини билиш, билимини синаш, кўникма ва малакаларини аниқлаш учун саволни, албатта, тўғри қўя олиши керак. Саволлар беришда қуйидагиларга эътибор бериш зарур:

- саволлар аниқ ва қисқа бўлиши;
- битта савол билан битта нарсани сўраши;
- савол айнан мавзуга доир бўлиб, болага тушунарли бўлиши;
- саволлар "ёпик" эмас, балки "очиқ" бўлиши;
- тез-тез "нима учун?", "сен нега бундай деб ўйлайсан?", деган саволлар билан мурожаат қилиши керак бўлади.

CONCLUSION

Савол берганда, жавобини маълум бир мудат қуйиш керак ва зарур бўлса, саволни бошқачарак талқинда такрорлаш мумкин, лекин ҳар қайси вазиятда ҳам жавобни, имкон қадар айтиб қўймаслик зарур. Интерфаол усуллар хилма-хил бўлиб, қайси усулни танлаш тарбиячининг ўтаётган мавзуси, дарснинг мақсади ва вазифаларига боғлиқ бўлиши лозим. Ёшлар тарбиясида иштирок этаётган субъектларнинг шахсий намуналари, ўқув манбалари, бадиий адабиётлар, оммавий ахборот воситалари, интернет ресурслари ва

уларнинг ғоялари ёшларда экологик маданиятни шакллантиришнинг муҳим воситалари саналади.

REFERENCES

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари.- Т.: Ўзбекистон, 1997.- 137-бет.
2. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan Davlat ta'lim standarti. VM nining 2017 yil 6 apreldagi 187-qarori.
3. Э.О. Турдикулов. Ижтимоий экологик ғоялардан таълим жараёнида фойдаланиш.-Т.: 2014 й
4. Н.Н.Азизходжаева. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. — Т.: ТГПУ, 2003г.